

Türkiye’de Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi: Kitlesel Göçler Üzerinden Bir Değerlendirme

Aslı Şahankaya Adar¹ ve Betül Urhan Çelik²

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de uluslararası göç ve refah ilişkisi incelenmektedir. İlk olarak, Türkiye’ye yönelen kitlesel göçlerin, sosyal demokrat refah rejimine sahip ülkelerdekine aksine, refah çekim etkisinden bağımsız olarak gerçekleştiği ileri sürülmektedir. İkinci olarak Türkiye’nin uluslararası göç politikalarının zaman içerisinde esnekleşmesine bağlı olarak göçmenlerin refahının azaldığı tartışılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’ye yönelen kitlesel göçler, Türkiye’nin göç politikası bağlamında ele alınmakta ve bu politikaların göçmenlerin refahına etkisi incelenmektedir. Türkiye’de uluslararası göç ve refah ilişkisinin dönüşümünü daha detaylı analiz edebilmek amacıyla kitlesel göçler 1923-90 ve 1990 sonrası olmak üzere dönemleştirilerek ele alınmaktadır. 1923-90 döneminde, Türkiye ile balkan ülkeleri arasındaki göç anlaşmalarına dayanan, ulusallaşma stratejisinin bir parçası olarak düzenli-kitlesel göçler görülmektedir. Bu anlaşmalarla, göçmenler için iş ve mesken desteği yapılarak refaha katkı sağlanmaktadır. 1990’lar sonrasında ise esnek göç politikalarının bir sonucu olarak düzensiz-kitlesel göçler hakimdir. Bu dönemde göçün düzensiz niteliği göçmenlerin refaha erişimini zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak Türkiye’de uluslararası göç ve refah ilişkisinin yaklaşık son 30 yıl içerisinde enformelleştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç ve refah; uluslararası göç; göç politikaları

ABSTRACT IN ENGLISH

The Relationship Between International Migration and Welfare in Turkey: An Assessment on Mass Migration

This paper reviews the relationship between international migration and welfare in Turkey. To begin with, it is argued that mass-migration to Turkey, unlike in countries with social welfare developed, takes place independently of the welfare-magnet-effect. In addition, it is argued that migrants’ welfare has decreased due to the flexibilization of Turkey’s international migration policies over time. In this context, mass-migrations to Turkey are discussed in the context of Turkey’s migration policy, and the impact of these policies on the migrants’ welfare is examined. To in-depth analyzed the transformation of the relationship between international migration and welfare in Turkey, mass-migration is discussed periodically in 1923-90 and after 1990. In 1923-90, regular-mass-migrations were part of the strategy of nationalization, based on migration agreements between Turkey and the Balkan countries. After the 1990s irregular-mass-migrations prevailed because of flexible migration policies. The new irregular form of migration in this period makes it difficult for migrants to access welfare. In conclusion, the relationship between international migration and welfare in Turkey has become informal in the last 30 decades.

Keywords: Migration and welfare; international migration; migration policy

¹ Aslı Şahankaya Adar, Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. E-mail: aslishahankaya@beykent.edu.tr

² Betül Urhan Çelik, Kocaeli Üniversitesi, İzmit, Türkiye. E-mail: betul.urhan@kocaeli.edu.tr

Giriş

Uluslararası göçü³ açıklamaya ve anlamaya yönelik geliştirilen göç teorilerine bakıldığında, göçün öne çıkan nedenlerinden birinin refah olduğu üzerinde ortaklaştıkları görülmektedir. Bu görüş birliğinde, göçü arz ve talep edenlerin refahları belirleyici olmaktadır. Buna göre, göç arzı göçmen davranışları ve göç talebi ise göç politikaları üzerinden izlenmektedir. Arz yönünden bakıldığında, uzunca yıllar uluslararası göçmenlerin davranışlarında maddi ve maddi olmayan refahı⁴ artırmanın motivasyon olarak görüldüğü bilinmektedir. Maddi refahı artırmada gelir, ücret düzeyleri, istihdam fırsatları, sosyal harcamaların düzeyi gibi değişkenler etkili olurken; maddi olmayan refahta ise sosyal ağlar, kültürel yakınlık, göç politikaları, özgürlük ve güvenlikle ilgili tehditler gibi değişkenlerin etkisinden bahsedilmektedir (Ravenstein, 1885; Massey, 1990). Talep yönünden bakıldığında ise, göç politikalarının talepte bulunan ülkelerin ekonomik refahını artırmanın bir aracı olarak görüldüğü belirtilmektedir (Piore, 1986 ve 1979). Bu doğrultuda uluslararası göç süreçleri ve bu süreçleri yönetmeye ve yönlendirmeye (sınırlandırmaya) yönelik hazırlanan göç politikaları ve refah ilişkisi tüm göç süreçlerinde görülebilmektedir.

Uzun yıllar gelişmiş refah devleti ile anılan ülkelerin uluslararası göç hareketlerinde hedef ülke konumunda yer aldığı görülmektedir. Bunun nedeni Borjas’ın (1998) da belirttiği üzere bu ülkelerin ‘refah çekim etkisi’ ile ilişkilendirilmektedir. Gelişmiş refah devleti uygulamalarının hakim olduğu sosyal demokrat refah rejiminin görüldüğü bu ülkelerde, liberal ve muhafazakar korporatist rejimlerden farklı olarak evrensel haklara vurgu yapan ve göçmenler için katmanlaşmayı⁵ en aza indirecek ve meta olmaktan çıkarmayı⁶ en yüksek düzeye taşıyacak bir sosyal politika anlayışı hakim olmuştur (Esping-Andersen, 1990). Nitekim katmanlaşma düzeyinin en düşük ve meta olmaktan çıkarma düzeyinin en yüksek olduğu sosyal demokrat refah rejiminde yer alan İsveç ve Danimarka gibi ülkelerde yoksulluk sınırının üzerinde bir yaşam sürmenin ücretli çalışmaktan bağımsız olduğuna işaret edilmektedir (Hunger, 2000). Dolayısıyla sosyal demokrat refah rejiminin hakim olduğu ülkelerde hem vatandaşlar hem de göçmenler açısından işgücü piyasasından ayrılmanın maliyetinin görece düşük olması beklenen bir durumdur. Bu ülkelerde göçmenlerin refah rejimi içerisindeki yerinin vatandaş olanlar ile yakınlığı, benimsedikleri sosyal vatandaşlık anlayışıyla ilişkilendirilebilir. İşte bu noktada

³ Göç ve göçmen kavramları özellikle uluslararası insan hareketliliğinin son dönemlerdeki artışıyla birlikte tartışılabilir kavramlar olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar özellikle düzensiz göçmenler için kullanılan olumsuz anlam ifade edecek niteliklerden dolayı yeni uluslararası hareketlilik ve bu hareketliliğinin içerisinde yer alanlar için yeni kavramsallaştırmaların ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Buna göre; Sirkeci ve Cohen ‘göç’ ve ‘göçmen’ kavramları yerine ‘movement’, ‘mobility’ ve ‘movers’ kavramlarını öne çıkarmaktadır (Sirkeci ve Bardakçı, 2016).

⁴ Maddi refahın, toplumsal yaşamda mevcut kapitalist tüketim ilişkileri içerisinde bir değişim aracı olan para ile ölçülebileceği ileri sürülmektedir. Bir ölçüm aracı olarak para, refah göstergesi olarak kabul edildiğinde reel gelir dikkate alınmaktadır. Reel geliri artıran bireylerin/hanelerin maddi refahının da arttığı kabul edilmektedir (Verme, 2016). Maddi refahın diğer ölçütleri olarak ölümden ve/veya hastalıktan kaçınabilme, sağlıklı bir insanın günlük beslenme ihtiyacını için yeterli kalori tüketimi ve hareket özgürlüğüne sahip olma gibi göstergelerden de bahsedilmektedir (Sen, 1993). Maddi ve maddi olmayan refah kavramları bazı kaynaklarda ekonomik refah ve ekonomik olmayan refah olarak da geçmektedir (Pigou, 1951).

⁵ Katmanlaşma (stratification) kavramı, Esping-Andersen tarafından farklı refah rejimlerinde, toplumu oluşturan bireylerin/hanelerin refahları bakımından bir gruplaşmanın (farklılaşmanın) ortaya çıktığını vurgulamak için kullanılmaktadır (Esping-Andersen, 1990). Bu çalışmada katmanlaşma, göçmenlerin refah rejimi içerisindeki konumuna işaret etmek için kullanılmaktadır.

⁶ Meta olmaktan çıkarma (de-commodification), sosyal koşullar açısından kabul edilebilecek bir yaşamın işgücü piyasasından bağımsız olarak sağlanması, bir başka deyişle insana yakışır bir yaşam standardının çalışmaktan bağımsız olması şeklinde yorumlanmaktadır (Esping-Andersen 1990). Bu çalışmada meta olmaktan çıkarma kavramı ile refah devletlerinin göçmenlere formel olarak işgücü piyasasının dışında kalmaları durumunda insana yakışır bir yaşam fırsatı sunma potansiyeline işaret edilmektedir.

vatandaşlar ile göçmenlerin refahı birbirine yaklaşmaktadır. Bu doğrultuda gelişmiş refah devletleri göçmenler için mknatıs etkisi yaratmaktadır. Ancak yine de bunun karşılıklı bir çıkar ilişkisini⁷ beslediği gözden kaçırılmamalıdır.

Yaklaşık olarak son 20 yıllık süreçte dünyadaki göç akışlarının yönünde çarpıcı değişiklikler gözlenmektedir. Uzun yıllar boyunca uluslararası göç akışlarının nedeni olarak göç teorileriyle de uyumlu olacak şekilde refah çekim etkisi gösterilmektedir (Borjas, 1998). Ancak son dönemlerde yaşanan uluslararası göçler, nedenleri itibariyle refah kaynaklı olmaktan çok siyasi çatışmalarla şekillenmektedir (Sirkeci, 2009). Bu doğrultuda göç akışlarının yönü de refahın gelişmiş olduğu ülkelere doğru kayma göstermektedir. Nitekim uluslararası göçün yeni yönü gerek siyasi gerekse de ekonomik gücün Çin, Brezilya, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri vb ülkelere yoğunlaşmasıyla ilişkilendirilmektedir (Boucher ve Gest, 2015).

Türkiye ise uluslararası göç akışlarının değişiklik gösterdiği bu süreçte, göç veren ve/veya göç akışlarındaki transit bir ülke olma konumunu korumakla birlikte giderek göç alan bir ülke profili ile anılmaktadır. Ancak Türkiye'nin göç alan ülke profilinin oluşmasının göçmenler için bir refah çemberi yaratıyor olmasından değil, Türkiye'ye yönelen göçmenlerin kaynak ülkesinde yaşanan siyasi çatışmalar ve Türkiye'nin esnek göç politikalarından kaynaklandığı bilinmektedir. Bu durum Cohen ve Sirkeci'nin (2011) Göç Çatışma Modeli⁸ ile açıkladığı, insanların göç kararlarında buldukları yerde maruz kaldıkları çatışmaların etkili olduğu teorisiyle de uyumludur. Türkiye'nin göç alan ülke profilini öne çıkaran gelişmeler kitlesel göçlerdir. Kitlesel göçler cumhuriyetin ilk yıllarında başlamış, ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu ülkelere Türkiye'ye özellikle çalışmak amacıyla yönelen düzensiz göçler ile 1990'lı yıllarda yoğunluk kazanmıştır (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011). 2011 yılından itibaren ise özellikle Suriye başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerinden gelen göçmenler ile Türkiye'nin göç alan ülke profili daha görünür olmaya başlamıştır. Uluslararası göç hareketlerinin izlendiği küresel haritada göç alan ülkeler arasında kendine yer bulan Türkiye'nin bu yeni profili, göç politikalarının çokça tartışılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda göçmenlerin Türkiye'nin refah rejimi içerisinde nerede konumlandıracağına dair soruları ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı uluslararası göçün yeni eğilimleri doğrultusunda giderek göç alan bir ülke olarak tanımlanmasında etkili olan Türkiye'ye yönelen kitlesel göçleri tartışmaya açmaktır. Bu tartışma, Türkiye'nin benimsediği uluslararası göç politikalarının zaman içerisindeki değişiminin kitlesel göç ile gelen göçmenlerin refahına nasıl yansıdığı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Uluslararası göçün tarihsel gelişimine bakıldığında Türkiye'nin hem kaynak hem de hedef ülke olması sebebiyle deneyimlediği göçlerin motivasyonlarının farklı olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada uluslararası kitlesel göçler, Türkiye'nin hedef ülke olarak deneyimlediği ve göçlerin de düzenli ve düzensiz olmak üzere sınıflandırıldığı iki temel başlık olarak ele alınmaktadır. Düzenli ve kitlesel göç dönemi "Balkanlaşma" olarak da kabul edilen (Tekeli, 2008) Yunanistan ve Bulgaristan'dan gelen

⁷ Bu çalışmada üzerinde durulmayacak olmakla birlikte, gelişmiş refah devletlerinin uluslararası göçmenler için refahın paylaşımında görece adil bir sisteme sahip olmalarına rağmen göçmenlerin de bu ülkelerde işgücü piyasasının taleplerini karşılama ve ekonomilerine katkı sağlama anlamında ihtiyaç duyulan bir insan kaynağı oldukları dikkate alındığında uluslararası göçmenler ve hedef ülke arasında refahın yaratılması ve dağıtılması anlamında bir çıkar ilişkisi olduğu düşünülebilir.

⁸ Göç Çatışma Modeli, göçün asıl nedenin kaynak ülkedeki çatışmadan kaynaklandığını ve çatışmanın üç nedenini öne sürer: katılım açığı (democratic deficit), kalkınma açığı (development deficit) ve kitle açığı (demographic deficit) (Cohen ve Sirkeci, 2011).

göçleri temsil ederken düzensiz ve kitlesele göç dönemi ise, 1990’lı yıllar itibariyle Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte eski Sovyet ülkelerinden gelenler ve 2011 yılından itibaren Arap Baharı olarak nitelendirilen süreç sonrası Suriye başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerinden gelen göç akışlarını temsil etmektedir.

Uluslararası Göç ve Refah İlişkisine Dair Yaklaşımlar

Uluslararası göç ve refah arasında ilişki kuran yaklaşımlarda, bu ilişki, göçmenler için hedef olarak görülen gelişmiş sosyal politika uygulamalarına sahip refah düzeyinin görece yüksek olduğu Avrupa ülkeleri üzerinden tartışılmaktadır. Son dönemlerde Avrupa ülkelerinin uluslararası göç politikalarında bir muhafazakarlaşma eğilimi görülmekle birlikte göçmenlerin entegrasyonu hala önemli bir konu olarak gündemdedir. Genel bir değerlendirme olarak ülke bağlamında ve Avrupa Birliği (AB) özelinde de birlik düzeyinde gerçekleşen göç, kabul edilebilir ve desteklenebilir bir durum olarak görülmektedir. Ancak söz konusu göç ülke veya birlik sınırının dışından geldiğinde, birlik veya ulus devleti tanımlayan ülke sınırları içerisinde yaşayanlar (vatandaşlar), egemenlik alanı (ülke) ve egemenliğin araçları olmak üzere üç temel bileşenle çatışan bir problem olarak görülmektedir (Bommes ve Geddes, 2000; Samuel, 2014). Bu sorun göçün kontrolü ile refahın dağılımının kontrolü arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda AB’de uluslararası göç ve refah ilişkisine dair yaklaşımlar göçün kontrolü ve refahın dağılımının kontrolü arasındaki ilişki üzerinden şekillenmektedir.

Uluslararası göç ve refah ilişkisi ilk olarak sosyal sigorta sistemine dayalı güçlü refah devletinin, genel olarak gelir testi (means-tested) üzerinden işleyen zayıf refah devletiyle kıyaslandığında görece az kırılğan olması üzerinden karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelenmektedir (Banting, 2000). Gerek sosyal sigorta gerekse de gelir testi doğrultusunda yapılan yardımlar, göçmenler açısından sosyal içermenin bileşenleri olarak kabul edilmektedir. Bu da göçmenler açısından bir refah çekim etkisi yaratmaktadır (Borjas, 1998). Uluslararası göçün eğilimleri büyük ölçüde bu refah çekim etkisi doğrultusunda şekillenmektedir.

Uluslararası göç ve refah ilişkisine dair bir başka görüş, refah devletinin finansmanının istihdamı temel alan bir anlayışla sağlandığına işaret etmektedir (Menz, 2006). Fakat bu tür bir yaklaşımda refah devletinin temeli, işgücüne katılımın yüksek olmasına dayandığından göçmenlerin işgücü piyasasına katılmadığı bir senaryoda refah devleti işlevini büyük ölçüde yitirmektedir (Sainsbury ve Morissens, 2012). Ayrıca istihdamdan başka hedef ülke ile kaynak ülkenin dil, çevre, iklim ve kültürel koşulları gibi etkenlerin de uluslararası göç karar verme aşamasında oldukça etkili olduğuna değinilmektedir (Pedersen vd., 2006). Bu anlamda maddi olmayan refah temini maddi refahı etkileyebilmektedir.

Sainsbury ve Morissens (2012), uluslararası göç ve refah arasındaki bağlantıyı, refah devleti uygulamalarının gerek sosyal haklar gerekse ekonomik refah bağlamında göçmenler için sağladığı faydalar ve toplumsal yaşam bağlamında göçmenlerin içerilmesi üzerinden tartışmaktadır. Bu tartışmanın odağında ülkelerin dahil olduğu refah rejimi sınıflandırması ve göçmen hakları yer almaktadır. Buna göre göçmen haklarının refah açısından önemi üç nedenle ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. İlki, gelişmiş refah devletinin hakim olduğu ülkelerde ikinci kuşak göçmenler de dahil yabancı doğumluların ülke nüfusuna oranı artma eğilimi göstermektedir. Bu durum göçmen nüfus yoğunluğunun artmasına işaret etmektedir. Göçmen nüfus yoğunluğunun artması, refahtan alınan payın azalması ile sonuçlanacaktır.

İkinci olarak, refah devleti ihtiyaçların sadece sosyal risklere bağlı değil, aynı zamanda hak temelli olarak giderilmesine dayanmaktadır (Sainsbury ve Morissens, 2012). Hak temelli bir yaklaşım göçmenlerin sadece yoksul ve yoksunluk durumlarını telafi etmek amacına hizmet etmeyen, toplumun bir ferdi olarak vatandaşların sahip oldukları haklara erişim imkanı sağlamaktadır. Üçüncü olarak ise, göçmenlerin toplumsal yaşamla bütünleşmelerini sağlayacak sosyal içerme uygulamaları ile geçici veya kalıcı nitelikteki uyuşmazlıkların ortaya çıkması engellenmektedir (Sainsbury ve Morissens, 2012). Bu bağlamda, Sainsbury ve Morissens'ın göç ve refah ilişkisinin neden önemli olduğunu açıklarken vurguladığı üç neden dikkate alındığında, ilk iki neden toplumsal refahın sağlanmasında göçmen haklarını öne çıkarırken üçüncü neden ise refah devletinin göçmenler için sağlamış olduğu sosyal konfor alanına değinerek vatandaşlık tartışmalarını hafifletmektedir. Sosyal içerme çalışmaları ayrıca toplumsal huzurun korunması ve maddi olmayan refahın sağlanmasına da hizmet etmektedir.

Marshall ise, sosyal hakların göçmenlerin vatandaşlığının önünde bir emniyet şeridi olarak görülmesine eleştirel yaklaşmaktadır. Marshall (1950) sosyal haklar açısından cömert bir yaklaşım benimseyen devletlerin siyasal haklar gündeme geldiğinde benzer bir cömert yaklaşım içerisinde olmadıklarını, göçmenler açısından çekinceli bir tavra sahip olduklarını belirtmektedir. Bu çekinceli yaklaşımı meşrulaştırmak amacıyla vatandaşlık yerine ulus-sonrası üyelik kavramı üretilmiştir. Ulus-sonrası üye olarak nitelendirilen göçmenlerin hedef ülkedeki mevcut sosyal haklara erişim sağlamanın yanında vatandaşı buldukları ülke siyasetini belirlemede de bir rolü bulunmaktadır. Ancak hedef ülkenin siyasetinde aktif bir rolü olmadığı gibi etkileri de sınırlıdır (Alkan, 2015). Bu bağlamda sosyal haklar açısından cömert ülkeler, göçmenler için gümüş tepside takdim edilen bir şans olarak görülme bir yana tam tersine göçmenlerin mevcut durum karşısında refahlarını artırabilmeleri ancak politika üzerindeki etkileri ölçüsünde mümkün olabilmektedir.

Uluslararası göç ve refah ilişkisini gelişmiş refah devletleri üzerinden açıklayan yaklaşımlar, göçmenlerin refahına ilişkin politikaların ulus-devlet (ya da AB düzeyinde birlik) vatandaşlarının maddi ve maddi olmayan refahını olumsuz etkilemeyecek şekilde uygulandığı görülmektedir. Nitekim eş zamanlı olarak ulus-devlet içerisinde göçmen nüfusun yoğunluğunun artması ile göçmenler için hak temelli bir yaklaşım benimsenmesi uluslararası göçün sınırlandırılması yönünde bir eğilimi beraberinde getirmektedir. Nitekim AB örneğinde bu durumu görmek mümkündür. AB, birlik sınırlarının dışında kalan bölgelerden gelen göçmenlere yönelik sınırlayıcı bir göç politikası izlerken, birlik sınırları içerisindeki göçmenler için sosyal yardımlar bakımından cömert bir yaklaşım sergilemektedir (Alesina vd., 2018). AB düzeyinde uluslararası göç politikaları bağlamında ortak bir yaklaşım benimsenmele birlikte, birlik ülkelerinin refah rejimlerinin göç politikalarının şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir.

İsveç ve Finlandiya gibi sosyal demokrat refah rejimi kategorisinde yer alan ülkelerde, uluslararası hakların dağılımında soy temelli yaklaşımın ön plana çıktığı ve dışlayıcı bir göç politikasının hakim olduğu görülmektedir. İngiltere ve ABD gibi liberal refah rejimine sahip ülkelere bakıldığında ise, göç politikaları açısından kapsayıcı bir yaklaşım sergilenmele birlikte haklara erişim konusunda soy ve doğum yeri gibi kriterlerin dikkate alındığı görülmektedir. Korporatist refah rejimine sahip ülkeler ise uyguladıkları göç politikaları bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Korporatist refah rejimine sahip Fransa'da haklar doğum yeri dikkate alınarak sağlanırken, Almanya uluslararası göç politikaları bakımından dışlayıcı bir yaklaşım ve hakların dağıtımı açısından da soy temelli bir yaklaşım benimsemektedir (Samuel,

2014). Bu bağlamda refah rejiminin göç politikalarını ve göç politikalarının da refah devleti uygulamalarını etkilediği söylenebilir.

Türkiye’de Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi

Uluslararası göçün tarihsel gelişimine bakıldığında pek çok göçmen için gelişmiş refah devletinin ve sosyal politikaların yerleşik olduğu Avrupa ve özellikle İskandinav ülkelerinin hedef olduğu bilinmektedir. Ancak zaman içerisinde bu hedef ülkelere yönelen göç akışlarının artmasıyla birlikte refahın göçmenler ve vatandaşlar arasındaki paylaşım sorunu, göç politikalarının sınırlayıcı (dışlayıcı) özelliğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Sirkeci vd. (2019) de belirttiği üzere kendi ülkelerindeki iç çatışmadan kaçan göçmenlerin hedef ülkede yarattıkları sosyal ve ekonomik etkiler bu ülkelerdeki göç yaklaşımlarının siyasi ve bir güvenlik sorunu olarak ele alınıp göçmenlerin ülkeye girişini sınırlandırıcı uygulamalara yönelmelerine neden olmaktadır. Göçmenler ‘sığınmacı’, ‘mülteci’, ‘ekonomik göçmen’, ‘yasadışı göçmen’ gibi çeşitli kategorilere ayrılarak göçmenler arasında bir ayıklama stratejisi oluşturulmaktadır (Özerim vd., 2019). Refahın vatandaşlar ve göçmenler arasındaki paylaşım sorununa karşı, AB ülkelerinde uluslararası göçler sınırlandırılarak göç akışlarına ilişkin denetimler sıklaştırılırken Türkiye için tam tersi bir durum söz konusudur.

Türkiye uzunca yıllar Hollanda ve Almanya başta olmak üzere AB ülkelerine işgücü göçü gönderen, uluslararası göç haritasında kaynak ülke konumundayken son 30 yıldır özellikle coğrafi olarak komşu olduğu ülkelerden kitlesele ve düzensiz göç alan hedef ülke konumuna gelmiştir. 1990’lı yıllar itibariyle Sovyet Bloğu ülkelerinden (Dedeoğlu ve Ekiz-Gökmen, 2011; Kaşka, 2009) son 10 yılı aşkın süredir de Orta Doğu’dan ve özellikle de Suriye’den gelen göçler hem yasal düzenlenmelerdeki yetersizlik hem de gerekli planlamanın doğru zamanda yapılamaması nedeniyle göçmenler ile vatandaşlar arasındaki refah paylaşım/dağıtım sorununun AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha karmaşık bir soruna dönüşmesine neden olmuştur. Nitekim düzensiz göçlerin artış gösterdiği dönem ve hakim refah rejimi birlikte düşünüldüğünde göçmenler için refah paylaşımının/dağıtımının ciddi bir sorun olması kaçınılmazdır.

Türkiye’nin giderek düzensiz ve kitlesele göçmenlerin uğrak noktası ve hedef ülkesine dönüşmesinde uluslararası göç konusunda esnek ve ılımlı yaklaşımı etkili olmuştur. Ancak aynı yaklaşımın göçmenlerin Türkiye’ye geldikten sonraki koşulları için de geçerli olduğunu söylemek çok mümkün değildir. Bu durumda hem uluslararası göç ile gelenler için kullanılan nitelendirmeler hem de uluslararası göçün gerçekleştiği dönemde Türkiye’deki mevcut refah rejimi doğrultusunda uygulanan sosyal politikaların etkili olduğu söylenebilir.

Düzenli-kitlesele göç döneminde gelenler için göçmen tanımlaması kullanılırken 1990 sonrası gelenler için ‘yabancı’ nitelemesinin tercih edildiği görülmektedir. Bu bir bakıma Türkiye’nin aynı soy ve inanıştan olanları göçmen olarak kabul ettiği mübadele dönemi yaklaşımının hala devam ettiğini göstermektedir. Nitekim yabancı nitelendirmesi göçmenlerin hedef ülkedeki toplumun bir üyesi olarak kabul edilmediğine işaret etmektedir (Bartram vd., 2017). Bu durum, bir yandan hedef ülkeyi cazip gösterip diğer yandan göçmenleri ötekileştirici bir yaklaşıma sahip olan neoliberalizmle de uyumludur (Sirkeci vd., 2019). Bu kavramsallaştırmanın sadece bir ifade olmaktan öte göçmenlerin refahını etkileyen bir faktör olarak görülmesi gerekmektedir. Nitekim düzenli-kitlesele göçler döneminde göçmenler için iş ve konut gibi imkanlar açısından kolaylaştırıcı, destek niteliğindeki uygulamaları içeren bir göç sonrası

politikası benimsenirken, düzensiz-kitlesel göçler döneminde benzer bir yaklaşım söz konusu değildir.

Türkiye'deki hakim refah rejimine bakıldığında ise, ekseriyetle refahın aile ve piyasayla ilişkiler temelinde temin edilmesine dayandığı görülmektedir. Bu özelliği ve sosyal politika uygulamaları ile Avrupa'nın güneyindeki ülkelerle özdeşleştirilen Türkiye, refah rejimi bağlamında Güney Avrupa Refah Rejimi sınıflandırmasında kabul edilmektedir (Buğra ve Keyder, 2006; Grütjen, 2009; Gough, 1996). Refahın temininde sınırlı bir rolü olan devlet, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetlerinin yönetimde olduğu dönemlerde bu rolü sosyal yardımlara indirgemiş ve bir sosyal yardım devletine dönüşmüştür (Kutlu, 2015). Bu bağlamda 1990 sonrası düzensiz-kitlesel göç döneminin politikaları yabancı niteliğini öne çıkardığından ve bu dönemdeki sosyal politikaların zayıflığından kaynaklı, düzensiz göçmenlerin refaha ulaşımında ekseriyetle sosyal yardımlar ve işgücü piyasasındaki konumları belirleyici olmaktadır.

Uluslararası göç ve refah arasındaki ilişkinin nasıl ortaya koyulabileceğine ilişkin yaklaşımlar yukarıda Avrupa ülkeleri özelinde açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak aynı yaklaşımları Türkiye'de göçmenlerin refahına ilişkin çıkarım yapmak için kullanmak ne yazık ki mümkün gözükmemektedir. Nitekim bu çalışma özelinde incelenen kitlesel göçlerden biri olan Suriyeli göçüne ilişkin istatistikî verilere dair güncellik sorunu bulunmaktadır. Ayrıca Sainsbury ve Morissens'in (2012) de ileri sürdüğü üzere sosyal haklardan yararlananlar içerisinde göçmenlerin yeri (oranı) gibi verilere ulaşmak da düzensiz göçmenler için neredeyse imkansızdır. Bu gibi zorluklar Türkiye'de uluslararası göçmenlerin refahını ortaya koyan geniş kapsamlı analizler yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu amaçla yapılan çalışmaların çoğu da göçmenlerin refahına ilişkin çıkarım yapmanın görece mümkün olduğu işgücü piyasası üzerinden sınırlı çalışma alanları ya da küçük gruplarla yapılan araştırmalarla şekillenmektedir (Lordoğlu, 2007; Erdoğan, 2019; Şahankaya Adar, 2021; Dedeoğlu, 2022).

Bu bağlamda bu başlık altında Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisi uluslararası göç politikalarının seyri ve bu politikaların göçmenlerin refahına etkisi üzerinden tartışmaya açılacaktır. Bu tartışma, Türkiye'nin iki önemli kitlesel göç deneyimi üzerinden ele alınacaktır. Bunlardan biri, ulusallaşma döneminin planlı göçü olarak nitelendirilebilecek olan Balkan göçleri; diğeri ise Türkiye'nin göç alan ülke profilinin oluşmasında etkisi büyük olan Suriyeli göçü ile Sovyet Bloğu göçüdür. Buna göre göç politikaları esnekleştikçe göçmenlerin refah düzeylerinde bir düşüş olduğu ve Türkiye'nin uluslararası göç ve refah ilişkisinin enformelleştiği üzerinde durulmaktadır.

Refahın Planlı Dağıtımı: Ulusallaşma Ekseninde Düzenli-Kitlesel Göçler

Türkiye'de düzenli-kitlesel göç dönemine bakıldığında, Türk-Yunan mübadelesi ile Bulgaristan'dan gelen ve soydaş göçü olarak nitelendirilen deneyimlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda düzenli-kitlesel göç döneminde "ulusal kimlik" motivasyonunun dikkate alındığı söylenebilir (İçduygu vd., 2014; Castles ve Miller, 2008). Ulusallık kavramı sosyal ve tarihsel açıdan farklı tanımlara sahiptir. Sosyal açıdan bakıldığında ulusallık, kanun karşısında eşit yurttaşlık üzerinden tanımlanırken, tarihsel açıdan bakıldığında ortak geçmiş ve geleceğe sahip topluluk olarak kabul edilmektedir (Nora 1988'den aktaran Wallerstein, 2015). Türkiye'de düzenli göç deneyimlerine ilişkin yaklaşımın ulusallık kavramının sosyal ve tarihsel tanımlarına karşılık geldiği söylenebilir.

Bu dönemde Türkiye’de uluslararası göçü düzenleyen İskân Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile soydaş ya da Müslüman olmayanların kabulünü engelleyecek şekilde göç akışları sınırlandırılmıştır (Erder, 2014). Balkanlardan gelen göçmenler için uygulanan göç politikasının ortak bir bağ üzerinden kurulduğu görülmektedir. Bu bağ göçmenlerin göç sonrası yaşamlarının tayin edilmesi ve göç sonrası refahın dağıtımını açısından önemlidir. Nitekim Yunanistan ve Bulgaristan’dan gelen göçmenler için göç sonrası yerleşim planlamasının yapılması ve bu planlamada göç öncesi çalışma deneyimleri ile mesleklerin dikkate alınması (Emgili, 2014, Erder, 2014; Arı, 2008) bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu kapsamda çiftçi ve sanatkar olan göçmenler Türkiye’ye geldikten sonra çalışmak istedikleri işler konusunda çeşitli teşviklerle desteklenmişlerdir.

Çiftçilik mesleğini yapmak isteyenler için belirli bir tarım arazisinin tahsis edilmesi, tarımsal faaliyetler için kredilerin verilmesi, tarım araç-gereçleri ve hammadde yardımları öne çıkan teşvikler arasındadır (Özbay ve Yücel, 2001). Bu kapsamda Ziraat Bankası tarafından tarımla uğraşacak göçmenler için ‘Donatım Kredisi’ ve ‘Çevirme Kredisi’ verilmiştir (Arı, 2014). Bu tür istihdama yönelik teşvikler⁹ göçmenlerin göç sonrasında üretim sürecine katılmalarını kolaylaştırması ve aynı zamanda göç sonrası düzenli bir gelir sağlama olanağı sunması açısından oldukça önemlidir. Böylelikle bireyler/haneler açısından maddi refahın en önemli kaynaklarından biri olan düzenli gelir ve iş fırsatları göçmenler için çıkarılan yasal düzenlemelerle ve çeşitli uygulamalarla güvence altına alınmıştır.

Konut imkanı açısından da önemli yardımların sağlandığı görülmektedir. Nitekim 1923-1963 yılları arasında göçmen ailelerin yarısından fazlası için (yüzde 56,2) devlet tarafından konutlar sağlanmış ya da konut yardımları yapılmıştır. Aslında konut yardımından faydalananların yüzde 70’in üzerinden olduğu belirtilmektedir. Öyle ki 1934-1960 döneminde gelenlerin bir kısmı (yaklaşık 70 bin) serbest göçmen olarak geldiğinden devlet yardımı beklentileri olmadığı varsayıldığında konut yardımından faydalananların oranı yükselmektedir (Geray, 1970: 24). Konut planlamalarının başarısına dair çok fazla çalışma olmamasına rağmen, kırsal bölgelere yerleştirilenlerin iklimsel uyum sağlayamama ve yerli halkın tepkileri nedeniyle kentlere göç ettiği; kente yerleştirilenlerin konutlarının da kent merkezinin dışında olduğuna işaret edilmektedir (Doğanay, 1996).

Geniş göçmen kitlelerinin refahını önemli ölçüde etkileyecek iş/istihdam yardımları bir süre sonra kaynakların yetersizliği sonucunda sürdürülebilir olmaktan çıkmış ve İskan Kanunu çerçevesinde planlanıp uygulanan bu yardımlar kaldırılarak uluslararası göç politikalarında serbestlik öne çıkmıştır. Göç sonrası göçmenlerin iş ve istihdamını destekleyen yardımların zayıfladığı bir dönem başlamıştır. Böyle bir geçiş belirli yıllarda gerçekleşen iskanlı göç istatistiklerinden de takip etmek mümkündür. Nitekim 1960’lı yıllar öncesinde iskanlı göçmenler toplam göçmenlerin yarısından fazlasına (ortalama %57,2) karşılık gelirken 1960-2007 yılları arasındaki dönemde bu oran %1,6’dır (Erder, 2014).

⁹ Göçmenler için tarımsal faaliyetler alanında yapılan yardım ve teşviklerin genel görünümüne bakıldığında kapsamlı bir planlamanın olduğu görülmektedir. Nitekim 1923 ile 1933 arasındaki 10 yıllık süreçte 157.736 göçmen aile için 6.258,928 dekar tarım arazisi (ki bunların içerisinde bağ ve bahçeler de vardır) tahsis edilmiştir. Bu sayılardan yola çıkarak bir aile için tahsis edilen tarım arazisi 39,6 dekadır. Bu 10 yıllık süreç sonrasında 1934 ile 1949 arasındaki dönemde ise bir aile için tahsis edilen tarım arazisinin büyüklüğü artırılarak 45,6 dekar verilirken, 1950 ile 1967 arasındaki dönemde hane halkı başına düşen arazinin büyüklüğü 54,2 dekara çıkarılmıştır. Arazi tahsisinin yanında 1923-1960 yılları arasında tarımsal faaliyetlerle geçinen 242 bin göçmen aile için yapılan tohum dağıtımı 43 bin tonu geçmiştir (Arı, 2014).

Türkiye'nin uluslararası göç deneyiminin bir parçası olan düzenli göç dönemi, uluslararası göç politikası açısından eksiklerine rağmen genel anlamda planlı¹⁰ bir dönem olarak değerlendirilirken, göç ve refah açısından bakıldığında ise göç sonrası iş fırsatlarının oluşturulması ve buna ilişkin teşviklerin sağlanması ile göç sonrası konut edindirme konusundaki destekler anlamında göçmenlerin refahının da planlandığı bir süreç olarak kabul edilebilir. Göçmenlerin Türkiye'ye geldikleri andan itibaren yaşayacakları yerler, konut imkanları, ekonomik faaliyetleri eksikleriyle beraber önceden bir hazırlık sürecini içermektedir. Geçici süreliğine de olsa göçmenlerin hem belirli bir refah düzeyinde yaşamaları hem de ekonomik ve sosyal uyumlarının kolaylaştırıcı etkisinin olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda düzenli göç döneminde ulusallık anlayışının sosyal ve ekonomik refahın temin edilmesi anlamında karşılandığı söylenebilir.

Refah Dağıtımında Sınırlayıcı Bir Yaklaşım: Esnekleşme Ekseninde Düzensiz Göçler

Türkiye uluslararası göç politikalarını düzenleme ve uluslararası göçlerin günümüzdeki yeni formuyla uyumlu olacak şekilde güncellemeleri hayata geçirme konusunda geç kalmış bir ülke olarak tanımlanabilir. Düzensiz-kitlesele göçlerin yaşandığı döneme ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse bu dönemde uluslararası göç plansız, esnek ve öngörülemez bir süreç olarak kabul edilebilir. Nitekim Sovyet Bloğu'nun dağılmasıyla eş zamanlı gerçekleşen Türkiye'deki ev hizmetlerinde çalışacak olan kadınlar için uygulanan esnek vize anlaşmaları bu ülkelerden Türkiye'ye gelişini kolaylaştırdığından yoğun bir göç akışına neden olmuştur (Akalin, 2015; Toksöz vd., 2012). Suriyeli göçünde ise, ilk başta uygulanan 'açık kapı' politikası ve sonrasında ise göçün denetiminde yeterince başarılı olunamaması 1990 sonrası esnek göç politikalarını yansıtmaktadır.

Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisi incelendiğinde, son 30 yıldır Türkiye'ye yönelen düzensiz ve kitlesele göçlerin bu ilişki üzerinde belirleyici olduğu söylenebilir. Bu bağlamda eski Sovyet Bloğu'ndan gelen göçmenler ile Suriyeli göçmenler öne çıkmaktadır. Türkiye'nin uluslararası kitlesele ve düzensiz göçlerin hedef ülkesi olma konumunu önemli ölçüde iki gelişme etkilemiştir. İlk gelişme, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Nitekim yaşanan dağılmadan hemen sonra 1990'lı yıllar itibariyle bu ülkelerden Türkiye'ye yönelen göçler yoğunlaşmıştır (Erder, 2011). İkinci gelişme ise, 2010'lu yıllarda yaşanan Arap Baharı olarak nitelendirilen ve Orta Doğu'da siyasi çatışmalara neden olan gelişmelerdir. Özellikle Suriye'deki iç savaşın bir türlü sonlanmaması, Suriye'de can güvenliği ve çatışmanın getirdiği kargaşanın kurtulmak isteyen ve kendilerine savaşız bir yaşam kurmak isteyenler için Türkiye'yi önemli bir hedef haline getirmiştir. Türkiye'deki düzensiz göçmenlerin istatistiklerine bakıldığında, 2005-2019 yılları arasındaki düzensiz göçmen sayısının %82'sinin 2010 sonrasına ait olması Suriye'den gelen düzensiz göçlerin yoğunluğuna işaret etmektedir. Özellikle 2015-2019 yılları arasında düzensiz göçmen sayısında artış eğilimi olduğu görülmektedir (GİB, 2018).

¹⁰ Bu makalenin ilgi alanı olmamakla birlikte bu dönemi daha iyi anlayabilmek adına değinilmesi gereken önemli bir konu da "planlı dönem" in gerekçesidir. Bu gerekçe, Avrupa Birliği'nin (AB) göç politikasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim Türkiye'deki düzenli dönemin planlı uygulamaları, AB göç politikasının odağında yer alan vatandaşlık ile refah ilişkisinin bir yansıması olarak görülebilir. Planlı dönemin temelinde 'ortak kimlik' ve 'ortak inanç' ekseninde gerçekleştiği bilinmektedir. Dolayısıyla düzenli göç dönemi için ulusallığın tarihsel bağlamında gerçekleştiği söylenebilir.

Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile Suriye’den gelen göçlerin düzensiz olarak kabul edilmesinde göç akışlarının niteliği etkilidir. Sovyetler Birliği’nden gelen göçler nitelikleri itibariyle geçicidir. Ancak geçicilik durumunun zamanla kalıcı hale gelmesi düzensiz göçün sürekliliğine yol açmaktadır. Bunun nedeni, Sovyet Bloğu’nun dağılmasıyla birlikte bu blokta yer alan ülkelerdeki sosyo-ekonomik sorunların derinleşmesi ve özellikle işsizliğin geniş kitlelerin sorunu haline gelmiş olmasıdır (Lordoğlu, 2007). Nitekim bu ülkelerden gelen göçlerin motivasyonunun maddi refah kaynaklı olduğu ve çalışmak amacıyla döngüsel göçlerin yaşandığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011; Dedeoğlu, 2011; Kaşka, 2009). Suriye’den gelen göç ise niteliği itibariyle son yıllarda tüm dünyanın dikkatini çeken büyük ölçekli kitlesele bir göç olarak görülmektedir (UNHCR, 2018). Bu kitlesele göçün temel nedeni, Suriye’de yaşanan iç çatışma ortamıdır. Bu çatışmanın 10 yılı aşkın süredir devam etmesi toplumsal düzeni derinden etkilemiş ve hayati kaygılarla başlayan göç akışlarında zamanla ekonomik nedenler de itici bir güç haline gelmiştir. Suriye’deki iç çatışma nedeniyle ülke halkının %80’inin yoksulluk, %30’unun ise açlık sınırında bir yaşam sürdürdükleri ve de ülkede sağlık ve eğitim gibi önemli hizmetlerin çökmesiyle birlikte sosyal refah koşullarından gittikçe uzaklaşıldığı belirtilmektedir (Kaya ve Kıraç, 2016). Bu durumda her iki gelişme de dikkate alındığında Türkiye’ye yönelik düzensiz ve kitlesele göç akışlarının hem siyasal hem de ekonomik kaynaklı olduğu söylenebilir.

Esnek göç politikalarının bir sonucu olarak gerçekleşen göçler ile Türkiye’ye gelen Sovyet Bloğu göçmenleri ile Suriyeli göçmenlerin refahı, göçün düzensiz niteliği nedeniyle, olumsuz etkilenmiştir. Bunda en belirleyici olan, ülkeye girişi kolaylaştıran düzenlemelerin düzensiz göçmenler için yeterince ayrıntılı hazırlanmaması ve bu kimselere yönelik sosyal yardımlara ilişkin bir uygulamayı da içermemesidir (Dağdelen, 2015). Nitekim her iki göçmen grubu için yapılan pek çok araştırmada bunların Türkiye’deki prekaryanın en alt katmanına eklemlendiklerini vurgulayacak sonuçlara işaret edilmektedir (Şahankaya Adar, 2018; Dedeoğlu, 2022; Erdoğan, 2019; Lordoğlu, 2007; Ünlütürk Ulutaş, 2018). Böyle bir tablo, Sovyet Bloğu göçmenleri ile Suriyeli göçmenlerin refaha erişim araçlarının sınırlılığını ortaya koymaktadır. Bu sınırlılıklara düzenli ve kitlesele göç dönemi politikalarında yer verilen yerleşim ve istihdam imkanları üzerinden değerlendirmek de mümkündür.

Göçmenlerin Türkiye’de hangi şehirlerde yaşadıklarına ilişkin verilere bakıldığında, Eski Sovyet ülkelerinden gelenlerin önemli bir kısmının mekik göçü olarak da adlandırılan ve kaynak ülkeye geri dönme şeklinde gerçekleşen bir seyir izlediği belirtilmektedir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011). Dolayısıyla Sovyet Bloğu göçmenleri için yerleşime dair bir değerlendirme yapmak çok mümkün gözükmemektedir. Yine de Sovyet Bloğu göçmenlerinin önemli bir kısmının kadın olduğu ve ağırlıklı olarak ev hizmetlerinde çalıştıkları (Akalin, 2015; Dedeoğlu, 2011; Kaşka, 2009) düşünüldüğünde işverenlerine ait konutlarda enformel bir yaşam sürdürdükleri söylenebilir. Ancak Suriyeli göçmenlerin yoğunlukları farklı olmakla birlikte Türkiye’nin pek çok şehrine dağılmış bir yaşam sürdürdükleri görülmektedir (GİB, 2022). Bunun en temel sebeplerinden biri, Suriyeli göçünün başlangıcından itibaren Türkiye’nin uyguladığı göç politikasıdır. Göçlerin düzenli gerçekleştiği dönem için göçmenlerin hangi şehirlerde yaşayacakları önceden bir plan ile belirlendiğinden Suriyeli göçünde olduğu gibi dağınık ve kontrol edilemeyen bir yerleşim sorunu yaşanmamıştır. Türkiye’ye kitlesele göç ile gelen Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de nerede yaşayacaklarına ilişkin başlangıçta sınır kentlerinde konteyner yaşam alanları oluşturulmuş olsa da bir süre sonra göç akışının düzensizleşmesi ve uluslararası göçün ikinci bir aşaması olarak sınır kentlerinden şehir merkezlerine çalışmak amacıyla ikinci

bir göç dalgasının (Şahankaya Adar, 2021) gelmiş olması yerleşimin plansız gerçekleşmesine neden olmuştur.

Göçmenlerin Türkiye’deki yerleşimi göç ve refah arasındaki ilişkiyi açıklamak için önemli bir faktördür. Nitekim Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki sağlık ve eğitim hizmetlerinden karşılıksız olarak faydalanabilmeleri ve sosyal yardımlara ulaşabilmeleri için “geçici koruma” statülerini gösteren bir kimliğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu kimlik Suriyeli göçmenlerin geldikleri ve yerleştikleri şehrin göç idaresi il müdürlüğünce temin edilmektedir. Buna göre, geçici koruma kimlik belgesi hangi ilden alındıysa ancak o ilde sağlık ve eğitim hizmetlerden yararlanma imkanı tanınmaktadır. Başka bir şehre gidildiğinde ise, geçici koruma kimlik belgeleri aracılığıyla ulaşılabilecek hizmet ve yardımlar geçersiz hale gelmektedir. Bu anlamda Suriyeli göçmenlerin refaha ulaşımı bağlamında Türkiye’de iç hareketliliklerine sınırlama getirildiği söylenebilir. Türkiye geneli için enformel bir sınırlama uygulaması olarak kabul edilebilecek bu işleyiş ek olarak İstanbul ili özelinde yapılan “yol izni” düzenlemesi İstanbul’a gelmek isteyen Suriyeli göçmenler için zorunlu bir prosedür haline gelmiştir. Ancak şehirler arası hareketliliğe sınırlama getiren böyle bir düzenleme uygulamada ekseriyetle karşılık bulamadığından Suriyeli göçmenlerin refahını etkileyecek faydalardan yoksun kalmalarına sebebiyet vermektedir. Bu yaklaşımı bir adım ileriye taşıyacak bir düzenleme olarak 15 Ocak 2021 tarihinden itibaren İstanbul’un Esenyurt ve Fatih ilçelerinde yatırım amaçlı ve öğrenci ikamet izinleri haricinde yabancıların ikamet izin taleplerine ilişkin ilk başvurularının reddedileceğine dair bir karar alınmıştır (GİB, 2021). Sovyet Bloğu göçmenleri için ise, turist vizesiyle Türkiye’de enformel bir yaşam sürdürdükleri düşünüldüğünde sağlık sistemine dahil olmaları söz konusu değildir.

Göçmenlerin refahında belirleyici olan en önemli etkenlerden biri üretim ilişkileridir. Nitekim üretim ilişkilerine dahil olmak düzenli bir gelir elde etmenin bir ön koşuludur. Bu doğrultuda Türkiye’de düzensiz statüde bulunan Sovyet Bloğu göçmenleri ve Suriyeli göçmenlerin üretim ilişkilerindeki konumları enformel bir nitelik taşımaktadır. Bu konuda farklı sektörlerde yapılan araştırmalar da bunu doğrular niteliktedir. Sovyet Bloğu göçmenlerinin yoğunluklu olarak turizm ve tekstil sektörleri ile ev hizmetlerinde enformel olarak çalıştıkları görülmektedir. Rekabetçi etkilerden dolayı çalışma koşullarının tüm çalışanlar için yetersiz kabul edilebileceği turizm sektöründe Sovyet Bloğu’ndan gelen göçmen kadınların kendileriyle aynı işi yapan Türkiyeli kadınlarla karşılaştırıldığında daha düşük ücretler aldıkları, enformel çalıştıkları ve mesai saatlerini aşan bir çalışma düzeninin olduğuna işaret edilmektedir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011; Akalın, 2015). Benzer şekilde Suriyeli göçmenlerin de işgücü piyasasında tekstil, tarım ve hizmet sektörleri başta olmak üzere pek çok farklı sektörde enformel ve eğreti bir şekilde istihdam edildikleri vurgulanmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2016; Erdoğan, 2019; Pinedo Caro, 2020; Dedeoğlu, 2022). Bu göçmen grupların üretim ilişkilerindeki enformel konumu, çalışmaya bağlı hakların elde edilmesini imkansız kıldığından refahı da olumsuz etkilemektedir. Nitekim Türkiye’de formel çalışma ile sosyal sigorta sistemi arasındaki ilişki, sağlık hizmetlerinden ücretsiz ya da düşük ücretler karşılığında yararlanmanın bir ön koşulu olmanın yanında işsizlik durumunda ortaya çıkacak gelir kaybını geçici olarak telafi etmek için de önemlidir. Düzensiz göçmenler, işgücü piyasasıyla formel bir ilişki kurmaları söz konusu olmadığından kamunun sunduğu düşük ücretli sağlık hizmetlerinin ve işsizlik yardımlarının kapsamı dışında kalmaktadırlar.

Uluslararası Göç ve Refah İlişkisinin Enformelleşmesi

Türkiye’deki hakim refah rejimi ekseriyetle refahın aile ve piyasayla ilişkiler temelinde temin edilmesine dayanmaktadır. Refahın temininde sınırlı bir rolü olan devletin, AKP hükümetlerinin yönetiminde olduğu dönemlerde bu rolü daha da zayıflamıştır (Koray, 2015). Bu durumda devletin göçmenlerin refahına katkısı da büyük ölçüde yardımlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ancak bu yardımlara ulaşabilmek için geçici koruma kaydının olduğu şehirde ikamet etmek gibi belirli koşulların varlığı ve bir prosedürü takip etmek gerektiğinden göçmenlerin önemli bir kısmı yapılan yardımlardan yararlanamamaktadır. Dolayısıyla düzensiz göçmenler için devlet aracılığıyla refaha ulaşmak pek mümkün gözükmemekte ve refah ancak aile ve piyasayla olan ilişkiler aracılığıyla sağlanabilmektedir.

Göç ve refah ilişkisinde refah göçmenlerin piyasayla olan ilişkilerine bağlı olduğunda bu ilişkinin niteliği önemli hale gelmektedir. Bu durumda refahın temini ücretli çalışma üzerinden sağlanmaktadır. Türkiye’de göçmenlerin işgücü piyasasıyla ilişkisi Türkiye işgücü piyasasına hakim koşullar üzerinden yorumlandığında düzensiz göçmenlerin işgücü piyasasında kayıtdışı çalışmaktan başka çareleri bulunmamaktadır. Bu durumda göçmenler işgücü piyasasıyla enformel bir ilişki kurmaktadır. Çalışmayla birlikte sağlanan güvencelerin kayıtdışı çalışma durumunda ortadan kalkması (Standing, 2009) piyasayla enformel ilişki içerisinde olan göçmenlerin refahını olumsuz etkilemektedir. Böyle bir düzen içerisinde göçmenlerin kendilerine yeni refah mekanizmaları bulmaları gerekmektedir. Düzensiz ve piyasayla enformel ilişki kuran göçmenler için refahın yeni mekanizması “açık hava ekonomisi” olarak tanımlanmaktadır (Bayat, 2016).

Açık hava ekonomisi, refaha ulaşmak için formel ilişkiler kuramayan ve dolayısıyla kamusal kaynaklardan elde edemedikleri refahı kamu alanlarını kendi gelir kaynaklarına dönüştürme aracılığıyla temin ettikleri bir mekanizmayı tanımlamaktadır. Bu tür bir işleyiş, refah rejiminin aktörü olan devletin meta olmaktan çıkarma sorumluluğunun tam tersi bir sisteme işaret etmektedir (Esping-Andersen, 1990). Bu durumda göçmenler yaşamlarını devam ettirebilmek için kurumsal bir ilişki geliştiremedikleri kamuya, enformel bir ilişki içerisinde oldukları sermayeye ve refahtan pay alabilenler karşısında sessiz bir şekilde ve yayılarak hareket ederek refah rejimine fark ettirmeden dahil olmaktadır. Bu dahil olma durumunun Türkiye’deki örnekleri gecekondular için verilen tapular, elektrik ve suyun kaçak kullanılmasına tolerans göstermek gibi örnekler üzerinden işlemiştir. Refahın temininde enformel bir işleyiş resmeden açık hava ekonomisi hükümetler tarafından klientalist-popülist bir yaklaşımın tezahürüdür. Türkiye’de geçmişi eskiye dayanan bu tür bir yaklaşım sınıf temelli hareketlerin zayıfladığı bir dönemde 1980’ler sonrasında hayata geçirilen ekonomi politikalarıyla hız kazanmıştır (Bayat, 2016). Sosyal sınıfların “eşitsiz bir sistem” olarak tanımlandığı (Marshall, 2015) ve neoliberalizmin böyle bir sistem içerisinde gelişme fırsatı bulabilmesi açık hava ekonomisine geçişi açıklamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’deki açık hava ekonomisinin hakim refah rejimi doğrultusunda şekillendiği söylenebilir.

Düzensiz göçlerin yoğunlaştığı neoliberalizmin güçlendiği 1990’li yıllardan itibaren refahın paylaşımındaki eşitsizlikler artmış, bunun karşılığında ise devletin yardımlar üzerinden kurmuş olduğu klientalist ilişki cemaatler üzerinden gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Koray, 2015). Klientalist ilişkilerin devletten cemaatlere devredilmesi neoliberal politikaların bir yansıması olarak yorumlansa (Bayat, 2016: 114) da göçmenler ve özellikle de düzensiz göçmenler için bu tür bir ilişki ağı kurmak oldukça zordur. Nitekim klientalist-popülist ilişkilerin kurulması

vatandaşlığı önceleyen bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu tablo içerisinde göçmenler “yabancılar” olarak görüldüklerinden böyle bir ağa dahil olmaları güçtür.

Göçmenler için ‘yabancı’ tanımlamasının yapılması klientalist-popülist ilişkilerin sürekliliği için gerekli görülmektedir. Nitekim vatandaş olmayanların klientalist-popülist ağa dahil edilmesi yabancıları (ki bunlar istenmeyen gruplar olarak görülmektedir) popülist siyasetin bir aktörüne dönüştürecektir (Wallerstein, 2015). Bu doğrultuda göç ve refah ilişkisini sosyal hakların yanında siyasal haklar açısından da düşünmek gerekmektedir. Göçmenlerle böyle bir ilişki kurulması tercih edilmediğinden göçmenler için alternatif refah sağlama yöntemlerine başvurma zorunluluğu oluşmaktadır.

Bu yeni yöntemler iş bulamadıkları için vergi sistemine kayıtlı esnafın karşısında kamusal alanlar aracılığıyla işportacılık yaparak veya dilencilikle dahil olmak stratejileri yer almaktadır (Bayat, 2016). Bu yöntemler modern dünyada formel yaşamın işleyişinin dışında kalan göçmenlerin enformel hayatta kalma mücadelesine işaret etmektedir. Nitekim haklar açısından eşit olan vatandaşlar dışlamaya ve egemenlik baskısını yaşayan göçmenler (yabancılar) ise dahil olmaya çaba gösterirler (Wallerstein, 2015). Bu bağlamda göçmenler modern olamadıkları için değil modern yaşamının mevcut koşullarında enformel bir hayata zorlandıkları için bu yaşamın dışında kalmaktadırlar. Bu koşullarda modern yaşam göçmenler için oldukça maliyetlidir (Bayat, 2016). Göçmenlerin bu tür stratejileri dahil olmanın yeni yöntemleri olarak refahın paylaşılması sorununun bir parçasına dönüşmüş ve göçmenler için refah enformel bir forma kavuşmuştur.

Türkiye’de göçmenlerin refaha erişmenin önemli bir diğer kaynağı ailedir. Güney Avrupa Refah Rejimi içerisinde yer alan Türkiye’de aile, refah rejiminin bir ayağı olarak kabul edilmektedir (Moreno, 2015). Göçmenler için ise aile ilişkileri çoğunlukla refaha erişimin temel ve bazı durumlarda tek kaynağı olarak görülmektedir. Bu durumda ulus aşırı alanlar refaha erişimde önemli bir araca dönüşmekte ve göçmenler aile ya da yakın ilişkide oldukları kişilerden döviz transferleri sağlamaktadırlar (Faist, 2003). Göçmenlerin refaha bu tür bir erişimine devletin yaklaşımı ise, kendi refah sağlama yükünün bireylere devredilmesini sağladığı ve devletin sosyal işlevine ilişkin açıklarını kapattığından desteklenme şeklindedir (Bayat, 2016). Böylece göçmenler refaha ulaşmak amacıyla piyasaya enformel bir ilişki kurmanın yanında aileleriyle de enformel bir refah temin ilişkisi oluşturmaktadırlar. Bu tür bir enformel ilişkinin görmezden gelinmesinde siyasal haklar bakımından istenmeyecek sorunların engellenmesi de etkilidir.

Aile içi ilişkiler refaha erişimi döviz transferleri aracılığıyla sağladığı gibi toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirecek bir etki üzerinden de refahı temin edebilmektedir. Kadınların ve kız çocuklarının aile içerisinde yerine getirdikleri karşılıksız işler refahın başlıca unsuru olarak kabul edilmektedir (Marshall, 2015). Kadınlar veya kız çocukları tarafından sağlanmadığında piyasadaki karşılanması gereken bakım işi hane halkı refahı için önemli bir giderin ücretsiz emekle karşılanması anlamında öne çıkmaktadır (Ecevit, 2012; Dedeoğlu, 2015; Gökbayrak, 2009; Memiş vd., 2012; Dedeoğlu, 2000). Bu bağlamda refahın aile ilişkileriyle enformel bir şekilde sağlanması kadınlar tarafından karşılıksız yerine getirilen toplumsal cinsiyet rolleriyle kesilmektedir. Türkiye’de son yirmi yıl içerisinde hükümetlerin kadınları ev içerisinde veya ailedeki rolleri üzerinden dikkate alan bir yaklaşımla tanımlaması, refahın sağlanmasında devletin sorumluluğunda yer alan işlerin kadınlar aracılığıyla yerine getirilmesiyle örtüşmektedir. Ancak kadınların ücretsiz emeklerini görünür kılama ve kayıtlı kadın istihdamını

artırma motivasyonu ile yürütölen bazı projelerde vatandaş olmak koşulunun yer alması, göçmen kadınlar için refaha erişmede enformel pratikleri zorunlu kılmaktadır.

Sonuç

Türkiye’nin uluslararası göç haritasındaki yerinin giderek göç alan ülke konumuna gelmesi ve düzensiz göçlerin artması uluslararası göç ve refah ilişkisini daha görünür bir hale getirmektedir. Özellikle son yıllarda göç politikasında izlediği esnek yaklaşım nedeniyle Türkiye’nin düzensiz göçmenlerin görece kolay ulaşabileceği bir ülke haline gelmesi düzensiz göçlerin artmasının nedeni olarak gösterilebilir. Ancak her ne kadar düzensiz olarak gerçekleşse de bu tür göç akışlarının sonuçlarını yönetme zorunluluğu bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye’nin olduğu gibi pek çok ülkenin de gündeminde sık sık yer alan tartışmalardan biri olan göçmenlerin refah rejimi içerisindeki konumu bu sonuçlardan birisidir.

Türkiye’nin uluslararası göç tarihine bakıldığında cumhuriyet sonrasında ulus devlet anlayışının hakim olduğu bir dönemde gerçekleşen düzenli göçlerin yönetiminde refahın paylaşımı önemli bir sorun olmamıştır. Nitekim Türk soyundan olanlar ile Müslüman olanların kabulüne dayanan planlı dönem göçleri İskan Kanunu ile refah paylaşım sorununa bir parça çözüm bulmuştur. Dolayısıyla devlet, göçmenler için refahın paylaşımında bir aktör olarak dağıtıcı görevini üstlenmiştir. Ancak 1990’lar itibariyle küreselleşmenin etkisiyle ulus devlet anlayışındaki zayıflamayla birlikte göçlerin düzensizleşen yapısı birleşince refahın göçmen ve vatandaşlar arasındaki paylaşımı önemli bir sorun haline gelmiştir (Atasü-Topcuoğlu, 2019). Bu doğrultuda özellikle hedef ülke konumunda olan ülkelerde göç politikaları ve göç akışlarını düzenleyen yasalarda değişikliğe gidilmiştir. Avrupa ülkeleri açısından kabul edilen vize serbestliği sağlayan Schengen Anlaşması ile AB ülkelerinde yaratılan refah yine birlik ülkesinin vatandaşları arasında paylaşılırılmaktadır.

Türkiye’nin 1990 sonrası uluslararası göç politikalarında benimsediği yaklaşım düzensiz göçler ile Türkiye’nin bu göçler aracılığıyla sağladığı çıkar arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Sovyet Bloğu’ndan maddi refahlarını yükseltmek amacıyla gelen göçmenler ile Suriye’den iç çatışma nedeniyle zorunlu olarak gelen ve çoğu konumu itibariyle düzensiz olan Suriyeli göçmenler Türkiye işgücü piyasasının talebi olan eğreti istihdamı karşılamaktadırlar. Bu açıdan Türkiye’nin uluslararası göç politikasının bir sonucu olarak gerçekleşen düzensiz göçler Türkiye ekonomisi için örtülü bir çıkar anlaşmasına dönüşmektedir. Türkiye’de ‘yabancı’ olarak kabul edilen, uluslararası ve düzensiz statüdeki göçmenler ülkenin ekonomisine enformel bir katkı sağlayacak şekilde refahın üretimine fayda sağlarken üretilen refahı devlet aracılığıyla aldıkları payın oldukça sınırlı olduğu görölmektedir.

Böyle bir tablo Türkiye’de uluslararası göç ve refah ilişkisinin, AB ülkelerinde olduğu gibi bir refah çekim etkisi nedeniyle oluşmadığını göstermektedir. Ayrıca bu ilişkinin tüm nüfusu kapsayacak şekilde evrensel haklar (Brochmann ve Hagelund, 2012) üzerinden kurulmadığı, aksine Türkiye’nin refah rejimini yansıtabacak şekilde piyasa ve aile ilişkileri üzerinden enformel bir şekilde kurulduğu söylenebilir. Bu durumda enformel ekonomiyi besleyen bir aktör olarak refahın oluşumuna doğrudan katkı sağlayan göçmenlerin refahın dağıtımında formel bir aktör olarak görülmemeleri Türkiye’de uluslararası göç ve refah ilişkisinin yeni bir formuna işaret etmektedir. Bu yeni form ise, uluslararası göç politikalarının esnekleşmesiyle birlikte artan düzensiz göçler sonucu göçmenlerin refahını giderek azaltan bir etki yaratmaktadır.

Kaynakça

- Akalın, A. E. (2015). Kapalı kapılar ardındaki gölge emek: Türkiye'ye eski Sovyet Bloğu ülkelerinden gelen göçmen ev işçisi kadınlar. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 1, 27-42.
- Alesina, Alberto, Johann Harnoss and Hillel Rapoport (2018). "Immigration and the future of the welfare state in Europe". Paris-Jordan Sciences Economiques.
- Alkan, U. (2015). Avrupa'da refah devleti ve göç ilişkisi: Refah şovenizmi örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 751-768.
- Arı, K. (2008). Tarihsel süreçte mübadele ve Bursa. İçinde Z. Dörtok Abacı (Ed.), *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Atasü Topcuoğlu, R. (2019). Avrupa'da refah devleti çözünürken uluslararası göç ve yeni sağın yükselişi: İsveç ve Almanya örnekleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(61), 943-976.
- Banting, K. (2000). Looking in three directions: Migration and the European welfare state in comparative perspective. İçinde M. Bommès and A. Geddes (Eds.), *Immigration and Welfare Challenging the Borders of the Welfare State*. London: published by Routledge.
- Bartram, D. vd. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. I. Ağabeyoğlu Tuncay (Çev.), Ankara: Hece Yayınları.
- Bayat, A. (2016). *Siyaset olarak hayat: Sıradan insanlar Ortadoğu'yu nasıl değiştiriyor?* İstanbul: Metis Yayınları.
- Bommès, M. ve Geddes, A. (2000). Immigration and the welfare state İçinde M. Bommès and A. Geddes (Eds.), *Immigration and Welfare Challenging the Borders of the Welfare State*. London: published by Routledge.
- Borjas, G. J. (1998). Immigration and welfare magnets. NBER Working Paper Series. Working Paper No. 6813.
- Boucher, A. ve Gest, J. (2015). Göç çalışmaları dönüm noktasında: Göç rejimi tipolojilerine ilişkin bir eleştiri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 152-187.
- Brochmann, G. ve Hagelund, A. (2012). Welfare state, nation and immigration. İçinde G. Brochmann vd. (Eds.), *Immigration Policy and the Scandinavian Welfare State* (s.1945-2010). London: Palgrave Macmillan.
- Buğra, A. (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Social Policy*, 16, 3, 211-228.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. B. U. Bal ve İ. Akbulut (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cohen, J. H. ve Sirkeci, İ (2011). *Cultures of migration: The global nature of contemporary mobility*. USA: University of Texas Press.
- Dağdelen, G. (2015). Türkiye'de değişen vatandaşlık rejimi ve emek göçü. *İdeal Kent Kent Araştırmaları Dergisi*, 15, 172-192.
- Dedeoğlu, S. (2022). *Syrian refugees and agriculture in Turkey: Work, precarity, survival*. London: Bloomsbury Publishing.
- Dedeoğlu, S. (2015). 2000'li yıllarda Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları: Muhafazakârlığın ve neo-liberalizmin gölgesinde mi? İçinde M. Koray ve A. Çelik (Eds.) *Himmet, Fitrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye'de göçmenlerin sosyal dışlanması: İstanbul hazır-giyim sanayinde çalışan Azerbaycanlı göçmen kadınlar örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), 27-48.
- Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2011). *Göç ve sosyal dışlanma: Türkiye'de yabancı Göçmen kadınlar*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 86, 139-170.
- Doğanay, F. (1996). Türkiye'ye göçmen olarak gelenlerin yerleşimi. DPT, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Turkiyeye_gocmen_olarak_gelenlerin_yerlesimi%E2%80%8B.pdf.

- Ecevit, Y. (2012). Türkiye’de sosyal politika çalışmalarının toplumsal cinsiyet bakış açısıyla gelişimi, içinde S. Dedeoğlu ve A.Y. Elveren (Eds.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emgili, F. (2014). Türk-Yunan nüfus mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti’nin milli iktisadının oluşumundaki etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180, 105-122.
- Erder, S. (2014). Balkan göçmenleri ve değişen uygulamalar: İskan kurumunun dostları. İçinde Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya (Haz.), *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2013: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. MireKoç Proje Raporları.
- Erder, S. (2011). Zor ziyaret: Nataşa mı? Döviz getiren bavul mu? Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların emek piyasasına girişi. *Birkaç Ara Boyu*, 21, 191-219.
- Erdoğan, M. M. (2019). *Suriyeliler barometresi: Suriyelilerle uyum içinde yaşamının çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve uluslararası toplumsal alanlar*. Azat Zana Gündoğan (Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınevi.
- Geray, C. (1970). Türkiye’de göçmen hareketleri ve göçmenlerin yerleştirilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 3, 4, 8-36.
- GİB (2022). “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı”. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
- GİB (2021). “İkamet İzni Talepleri Hakkına” 15.01.2021 tarihli İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı Kararı.
- GİB (2018). “Düzensiz Göç”. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Gough, Ian (1996). Social assistance in Southern Europe. *South European Society and Politics*, 1(1).
- Gökbayrak, Ş. (2009). Refah devletinin dönüşümü ve bakım hizmetlerinin görünmez emekçileri göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 55- 82.
- Grütjen, Daniel (2009). The Turkish welfare regime: An example of the Southern European model? The role of the state, market and family in welfare provision. *Turkish Policy Quarterly*, 7,1, 111-129.
- Hunger, U. (2000). “Temporary Transnational Labour Migration in an Integrating Europe and the Challenge to the German Welfare State” inside *Immigration and Welfare-Challenging the Borders of the Welfare State*. Edited by Michael Bommers and Andrew Geddes.
- İçduygu, A. vd. (2014). Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- Kaşka, S. (2009). The new international migration and migrant women in Turkey: The case of Moldovan domestic workers. Mirekoç Research Project.
- Kaya, A. ve Kıraç, A. (2016). *İstanbul’daki Suriyeli mültecilere ilişkin zarar görülebilirlik değerlendirme raporu*. Hayata Destek Derneği.
- Koray, M. (2015). AKP dönemi: Neo-liberalizm, neo-muhafazakarlık, neo-popülizm beşiğinde sallanan sosyal devlet ve sosyal politika. İçinde M. Koray ve A. Çelik (Eds.), *Himmat fütat piyasa AKP döneminde sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutlu, D. (2015). *Türkiye’de sosyal yardım rejiminin oluşumu: Birikim denetim disiplini*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Lordoğlu, K. ve Aslan, (2016). En fazla Suriyeli göçmen alan beş kentin emek piyasalarında değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 789-808.
- Lordoğlu, K. (2007). Türkiye’deki çalışma hayatının bir parçası olarak yabancı çalışanlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3,11-31.
- Marshall, (2015). Yurttaşlık ve sosyal sınıf. İçinde A. Buğra ve Ç. Keyder (Eds.), *Sosyal Politika Yazuları* (7. Baskı). B. Yakut Çakar ve U. B. Balaban (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, T. H. (1950). Citizenship and social class. İçinde T. H. Marshall (Eds.), *Citizenship and Class and Other Essays*. Cambridge University Press.
- Massey, Douglas S. (1990). The social and economic origins of migration. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 510, 60-72.

- Memiş, E. vd. (2012). Kadınların ev-kadınlaştırılması: Ücretli ve karşılıksız emeğin toplumsal cinsiyet temelli bir analizi. İçinde S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Eds.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Menz, G. (2006). Useful gastarbeiter, burdensome asylum seekers and the second wave of welfare retrenchment: Exploring the nexus between migration and the welfare state. İçinde C. A. Parsons and T. M. Smeeding (Eds.), *Immigration and the Transformation of Europe*. Cambridge University Press.
- Moreno, L. (2015). Süper kadınlar ve Akdeniz refahı. İçinde Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (Eds.), *Sosyal Politika Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, F. ve Yücel, B. (2001). Türkiye’de göç hareketleri, devlet politikaları ve demografik yapı. İçinde *Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi*. Ankara: Ankara Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları.
- Özerim, M. G., Eroğlu Utku, D. ve Yazgan, P. (2019). Editörden: Çatışma ve kriz sürecinde yoğun kitlesel akışlara uluslararası toplumun bir cevabı olarak küresel göç ve mülteci mutabakatları. *Göç Dergisi*, 6(1): 1-10.
- Pedersen, P. J. vd. (2006). Migration into OECD countries 1990-2000. İçinde G. A. Parsons and T. M. Smeeding (Eds.), *Immigration and the Transformation of Europe*. Cambridge University Press.
- Pigou, A. C. (1951). Some aspects of welfare economics. *American Economic Review*, 41, 287-302.
- Pinedo Caro, L. (2020). *Syrian refugees in the Turkish labour market*. ILO Office in Turkey.
- Piore, Michael J. (1986). “The Shifting Grounds for Immigration?”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol.485, pp.23-33.
- Piore, Michael J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University Press.
- Ravenstein, E. G. (1885). The law of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48, 2, 167-235.
- Sainsbury, D. ve Morissens, A. (2012). Immigrants’ social rights across welfare states. İçinde *Welfare States and Immigrant Rights the Politics of Inclusion Exclusion*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Samuel, D. D. (2014). *Impact of immigration on welfare systems*. University of Helsinki, Faculty of Social Science Economic and Social History Master’s Thesis, Helsinki.
- Sen, A. (1993). Capability and well-being. İçinde Martha Nussbaum and Amartya Sen (Eds.), *The Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford.
- Sirkeci, İ., Utku, D. ve Yüceşahin M. M. (2019). Göç çatışma modelinin katılım, kalkınma ve kitle açıkları üzerinden bir değerlendirmesi. *Journal of Economy Culture and Society*, 59, 157-184.
- Sirkeci, İ. ve Bardakçı, S. (2016). Suriye’den gelenler misafir değil bir göç kültürünün öncüleri. *Humanitas*, 4, 7, 531-544.
- Sirkeci, İ. (2009). Transnational mobility and conflict. *Migration Letters*, 6(1): 3-14.
- Standing, G. (2009). Küresel dönüşümde emeğin yeniden metalaşması. İçinde A. Buğra ve K. Ağartan (Eds.), *21. Yüzyılda Karl Polonyi’yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahankaya Adar, A. (2021). Göçmenlerin refahında ücret gelirinin etkisi: İstanbul’daki Suriyeliler. İçinde S. Sallan Gül; S. Dedeoğlu ve Ö. Kâhya Nizam (Eds.) *Türkiye’de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum: Geri Dönüş mü Birlikte Yaşam mı?*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Şahankaya Adar, A. (2018). Türkiye’de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü?. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1(56): 13-36.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve ötesi*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toksöz, G. vd. (2012). *Türkiye’de düzensiz emek göçü ve göçmenlerin işgücü piyasasında durumları*. IOM Raporu.
- UNHCR (2018). Resettlement fact sheet. <http://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/06/07.-UNHCR-Turkey-Resettlement-Fact-Sheet-May-2018.pdf>
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2018). Küresel fabrika kentinin görünmeyen işçileri: Denizli işgücü piyasasında Suriyeli göçmenler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 56, 167-192.
- Verme, Paola, Chiara Gigliarano, Christina Hedlund vd. (2016). *The welfare of Syrian refugees evidence from Jordan and Lebanon*, The World Bank Report.

EXTENDED ABSTRACT

The Relationship Between International Migration and Welfare in Turkey: An Assessment on Mass Migration

This paper reviews the relationship between international migration and welfare in Turkey. To begin with, it argued that mass migration towards Turkey, unlike in countries with social democrat welfare regimes, takes place independently of the welfare magnet effect. As a matter of fact, as suggested by international migration theories, the main motivation for migration is the seeking for migrants to access welfare. However, it is seen that the mass migrations toward Turkey are mostly the result of an obligation. In addition, it argued that migrants' welfare has decreased due to the flexibilization of Turkey's international migration policies over time. In this framework, international mass migrations toward Turkey are discussed in the context of Turkey's migration policy, and the impact of these policies on the migrants' welfare is examined. In order to in-depth analyzed the transformation of the relationship between international migration and welfare in Turkey, the international mass migrations are discussed periodically 1923-1990 and after the 1990s. From 1923 to 90, regular-mass migrations were part of the strategy of the nation state, based on migration agreements between Turkey and the Balkan countries. One of these agreements is a convention concerning an exchange of Turkish and Greek populations. The other international migration agreements are concerned with Muslims and Turks in Bulgaria during this period. These international migration agreements contribute to the increase of migrants' welfare by providing work and housing support. After the 1990s irregular mass migrations prevailed as a result of flexible international migration policies. The new irregular form of migration in this period makes it difficult for migrants to access welfare. Indeed, migrants' access to welfare such as the social security system in this period depends on the condition of access in the Turkish labor market. After the 1990s, when irregular mass migration took place, informality prevailed in the labor market with the neoliberal policies in Turkey. In this case, the relations of production of irregular migrants also become informal. The disappearance of the guarantees provided by the working relations in the case of informal employment decrease the welfare of migrants who are in an informal relationship with the labor market. Another pertinent point is the approach adopted by Turkey in its international migration policies for the last 30 decades is based on the relationship between irregular migrations and the benefits Turkey provides through these migrations. Migrants from the Soviet Bloc and Syrian migrants who came from Syria compulsorily due to the internal conflict and most of whom are irregular in their location meet the informal workforce demand of the Turkish labor market. In this framework, irregular migrations as a result of Turkey's flexible international migration policy turn into a covert benefit agreement for the Turkish economy. While international migrants with irregular status, who are considered 'foreigners' in Turkey, benefit from the production of welfare in an informal way that makes an informal contribution to the production of Turkey's welfare. In conclusion, it is seen that the share they receive from the produced welfare through the state is quite limited.

